

## Mehmet Ali Aybar'ın Siyasal Düşünceleri

Dr. Zafer GÜRBÜZ

ORCID: 0000-0002-2442-2297

zafergurbuz06@gmail.com

### Özet

Mehmet Ali Aybar Türkiye siyasi yaşamının en ilginç simalarından biridir. İnsana dair vurguları, hoşgörüsü ve Sosyalizm'i yeniden yorumlaması dikkat çeken yönleri arasındadır. Tabulardan ve dogmalardan uzak durmuş, sıra dışı eleştiriler yapmıştır. "Marksist hümanizma", "Türkiye'ye özgü Sosyalizm", "fertçi Sosyalizm" ve "güleryüzlü Sosyalizm" kavramsallaştırmaları onu ortodoks Sosyalist anlayıştan ayıran başlıca yönleri arasındadır. Sosyalist bilincin devletlerin tekeli altında olmaması gerektiğinden hareketle Sovyetler Birliği'ne yaptığı eleştiriler "yoldaş"ları ile arasına mesafenin girmesine sebep olmuştur. Aybar, her ülkenin kendisine özgü koşullarından yola çıkarak bir siyasi bilinç geliştirmesi gerektiğini düşünür. Ancak söz konusu anlayışın geliştirilebilmesi için her daim katılımın, müzakerenin ve dayanışmanın altını kalın harflerle çizer. Hürriyet, Aybar'ın siyasi düşüncelerinde anahtar konumunda rol almaktadır. Bireyin mutluluk ve refahını esas alan bir siyasi düşünce Aybar'a göre hürriyeti esas almalıdır. Aynı zamanda, geliştirdiği modelin odağında yer alan bu özgürlükçü düşünce, her yere uygulanabilirliğini de temin etmesi açısından dikkat çekmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Mehmet Ali Aybar, Türkiye'ye Özgü Sosyalizm, Fertçi Sosyalizm, Güler Yüzlü Sosyalizm.

### Mehmet Ali Aybar's Political Thoughts

### Abstract

Mehmet Ali Aybar is one of the most interesting figures of Turkish political life. His emphasis on human beings, his tolerance and his reinterpretation of Socialism are among his remarkable aspects. He avoided taboos and dogmas and made groundbreaking criticisms. The conceptualizations of "Marxist humanism", "socialism peculiar to Turkey", "individualist socialism" and "friendly socialism" are among the main aspects that distinguish him from the orthodox Socialist understanding. Based on the view that the socialist consciousness should not be under the monopoly of the states, his criticisms alienated him from his "comrades". According to Aybar, political consciousness should be developed by basing on the specific conditions of each country. However, he always underlines participation, negotiation and solidarity in bold letters in order to develop this understanding. Freedom plays a key role in Aybar's political thoughts. According to Aybar, a political thought based on the happiness and welfare of the individual should stand upon freedom. At the same time, this libertarian idea, which is at the center of the model he developed, is worth attention as it can be applied everywhere.

**Keywords:** Mehmet Ali Aybar, Turkey-Specific Socialism, Individualistic Socialism, Socialism with a Smiling Face.

### Giriş

1960 sonrası Türkiye Sosyalist hareketinin önde gelen isimlerinden biri olan Mehmet Ali Aybar'ın siyasi düşünceleri, Türkiye solunu 1960'lardan başlayarak günümüze kadar etkilemiştir. Aybar, Türkiye'de hem siyasi hayatın hem de sosyalist düşüncenin sıra dışı isimlerinden biridir. Bilhassa Marksizm'in yorumlanması konusunda alışılan şematik yorumların dışına çıkmış, Sosyalizm ve devrim meselesini ve buna bağlı olarak örgütlenme sorununu Türkiye bağlamında gündemine getirmiştir. Sosyalizmi bir devlet tekelinin kuramsal çerçevesi bağlamında düşünmemiştir. İnsan merkezli bir sosyalizm şiarının mimarı olmuştur. Bu çalışma içinde de M. Ali Aybar'ın hayatına kısaca değinildikten sonra erken dönem siyasi düşünceleri ele alınacaktır. Sonrasında Türkiye siyasi hayatında ismiyle birlikte anılan Türkiye İşçi Partisi ile kurduğu ilişki ve burada serdettiği "hürriyetçi sosyalizm", "Türkiye'ye özgü sosyalizm" ve "demokratik sosyalizm" gibi kavramsallaştırmaları üzerine

durulacaktır. Çalışmanın son bölümünde ise Aybar'ın Kemalizm hakkındaki olumlu ve olumsuz düşünceleri analiz edilecektir.

### **Mehmet Ali Aybar'ın Tarihçe-i Hayatı**

M. Ali Aybar, 1908 yılında İstanbul'da doğmuş ve 1995 yılında hayatını kaybetmiştir. Dedesi ve babası<sup>1</sup> asker olan Aybar (Ünlü, 2002: 13-14), Galatasaray Lisesinden 1928 yılında mezun olduktan sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine devam etmiş ve 1933 yılında mezun olduktan sonra 1939 yılında "Hukuki Mecburiyet ve Pozitif Zihniyet" isimli teziyle doktorasını bitirmiştir. 1942 yılında ise aynı fakültede devletler hukuku alanında doçent olmuştur. 1945 öncesinde Aybar'la ilgili elimizde yeterince bilgi bulunmamaktadır. Fakat akademik hayatının çok uzun sürdüğü söylenemez. Aybar'ın, Vatan gazetesinde tek parti rejiminin baskıcı politikalarına karşı yazıları nedeniyle iktidar çevrelerince üniversitedeki görevine son verilmiştir (Özman, 2008:376).

1950- 1960 yılları arasında suskun olan Aybar Türkiye siyasi hayatına 1960 sonrası Türkiye İşçi Partisi lideri olarak dönecektir. 1962'de TİP'in başına geçmesiyle başlayan süreç 1965 yılında sosyalistlerin ilk kez parlamenter düzeyde temsil edilmesini getirmiştir. Yaşar Kemal'e göre Aybar partinin hem genel başkanı hem öğretmen hem de her yönüyle bir üyesi kimliğindedir (Kemal, 21 Temmuz 1995:9). Daha sonra parti içi bölünmeler, 1969 yılındaki seçim başarısızlığı ve parti içi ihtilaflar nedeniyle genel başkanlıktan ve partiden ayrılır. 12 Mart döneminden sonra bağımsız milletvekili olarak 1973 Anayasa değişikliklerine ve idam cezalarına karşı mücadelesini sürdürür. İsmet İnönü'nün ifadesiyle tek başına bir parti gibi çalışmıştır. Aybar daha sonra 1975 yılında TİP'ten ayrılan arkadaşlarıyla birlikte Sosyalist Partiyi kurar ve genel başkanlığını yürütür. Bu parti daha sonra Sosyalist Devrim Partisi adını alır. Aybar'ın parti siyasetindeki son durağı da SDP olmuştur. 12 Eylül sonrasında SDP de kapatıldıktan sonra Aybar mücadelesini bırakmamış ve 1980-1984 yılları arasında Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) davasına avukat olarak katılarak sendikayı savunuculuğunu yapmıştır. 1995 yılında ölene kadar parçalanmış sosyalist hareketin birleşmesi için gerek düşünsel gerekse pratik anlamda etkinliğini sürdürmüştür (Doğan, 2005:19).

### **M. Ali Aybar'ın Erken Dönem Siyasal Düşünceleri**

Mehmet Ali Aybar'ın 1960'larda TİP'in başındayken ifade ettiği görüşlerinin nüvelerini 1945 yılından itibaren kaleme aldığı gazete yazılarında bulmak mümkündür. Aybar, siyasal fikirlerini 1945'de gazetelerde yayımlamaya başlar. 1945-1950 arasında yazdığı yazılarda Türkiye demokrasisini kâğıt üzerinde demokrasi olarak tanımlar. Aybar'a göre bu demokrasilerde en basit işlere kadar bütün toplum faaliyetlerinin merkezden idaresi ve denetlenmesi söz konusudur. Siyasette ve iktisatta devletçilik, idarede ise merkezîyetçilik geçerlidir. Çünkü kâğıt üzerindeki bu demokrasilerde tek şahsın yönetimi söz konusudur. Aybar, kâğıt üzerinde olmayan demokrasileri "romantik ve mücerret demokrasiler" olarak adlandırır. Aybar'a göre hükümetin demokrat olup olmadığını anlamak için iktidar mevkiine gelenlerin halkın serbest oylarıyla iktidara gelmesi ve yine halkın serbest oylarıyla iktidardan uzaklaştırılmaları gerekmektedir. Halk oyunu her zaman açıkça beyan ediyorsa bu rejim demokrattır (Aybar, 1968:667).

Çıkardığı "Hür gazetesi" kapatıldıktan sonra aleyhine öğrenci protestoları da düzenlenen "Zincirli Hürriyet"<sup>2</sup> gazetesini çıkarmıştır. Fakat belli bir süre sonra iktidara yönelik sert yazıları nedeniyle gazeteyi yayımlayacak matbaa bulamamıştır (Ünlü, 2012:9-149). Daha sonra İsmet İnönü'ye hakaretten 3 yıl hapse mahkûm edilmiştir. Bu süreçte teyzesinin oğlu olan Nazım Hikmet'le birlikte

<sup>1</sup> Dedesi Hüseyin Paşa bir ittihatçı olup 31 Mart vakasını bastırmak üzere Selanik'te kurulan hareket ordusunun başına getirilmiştir. Aybar'ın babası Tahsin Bey de Sultan Reşat'ın yaverliğini yapmış bir askerdir (Ünlü, 2002: 13-14). Aybar'ın kendi ifadesi ile dedesi ve babası ittihatçılığı savunmuş olmakla birlikte İTC Üyesi değillerdi (Mumcu, 1996:9-10).

<sup>2</sup> Mehmet Ali Aybar'ın gazetesine "Zincirli Hürriyet" ismini vermesi hürriyetin zincire vurulmuş olması, tutsak olması sebebiyledir. Aybar'ın hayatının özeti denilebilecek "hürriyet tutkusu" gençlik yıllarından beri onun ideal toplum tasavvurundaki anahtar kavramdır.

cezaevinde kalmıştır. Demokrat Partinin iktidara gelmesi sonrasında çıkarılan afa 1950 yılında tahliye edilmiştir (Özman, 2008:376).

Aybar o yıllarda tahayyül ettiği siyasal rejimi şöyle tarif etmektedir. “Barışmaz iki kelimeyi korkmadan birleştirerek diyelim ki ‘fertçi sosyalizmi’ tatbik edeceğiz.” Aybar’ın bu ifadeleri kuşkusuz 1968’den itibaren dile getirmeye başlayacağı “güler yüzlü sosyalizm”, “özgürlükçü sosyalizm” ve “sosyalizm insan içindir” gibi formülasyonları akla getirmektedir. Aybar’ın gençlik yaşlarından beri zikrettiği sosyalizm tasarımı somut insanın mutluluğunu ve özgürlüğünü amaç edinen temel haklarını koruyan yani maddi ve manevi varlığını özgürce geliştirebilmesini sağlayan demokratik bir sosyalizmdir. Aybar gençlik yıllarında buna “fertçi sosyalizm demektedir (Aybar, 1968:458). Aybar fikriyatında bir taraftan liberalizmin en merkezi kavramlarından biri olan bireycilik ve diğer taraftan bireyciliği reddeden, toplumsala vurguda bulunan sosyalizm mezcedilmiştir. Gençlik yıllarından itibaren geleneksel Marksizm’e mesafeli bakmasının bir sebebi de ortodoks Marksist anlayışın takipçilerinde insana yapılan vurgunun eksik olmasından kaynaklıdır.

Aybar, bu yıllarda “CHP’nin değişmez başkanına açık mektup” adlı yazısıyla seçim usulsüzlüklerden bahseder ve halkın CHP’ye sevgisinin ve güveninin tümüyle bittiğini ifade eder. Aybar’a göre halk kendine yapılanları unutmamıştır ve bu iktidardan usanmıştır. Yazılarında CHP’nin bir faşist parti ve bir nasyonal sosyalist parti kadar dürüst olması gerektiğini vurgular. “Marshall yardımı” ve “Truman doktrini” ile ilgili sert yazılar kaleme alır. Çıkardığı “Zincirli Hürriyet” gazetesindeki çarpıcı sloganı “ne Sovyet peykliği, ne de Amerikan köleliği”dir (Ünlü, 2002:122-130).<sup>3</sup>

Aybar’ın hayatıyla ilgili yine bu yıllarda en dikkat çeken hususlardan biri Demokrat Parti’den milletvekili adayı olmasıdır. Bu ilk başta şaşırtıcı gelebilir. Ancak Aybar’ın CHP’ye dair olumsuz yaklaşımları ve DP’nin bir toplumsal muhalefet kaynağı haline geldiği dikkate alınırsa bu durum garipsenmemelidir. Yanı sıra, yine aynı dönemde Aybar çektiği bir telgrafla mensubu olmadığı DP’den aday olmak istemediğini, bağımsız aday olma isteğini ifade etmiştir. Ancak son kertede DP’den üçüncü sıra Bursa milletvekili olarak gösterilir ama seçilemez. Aday listesinde kendisinden önceki iki isim olan Celal Bayar ve Hulusi Köymen milletvekili seçilmişlerdir (Ünlü, 2002: 94).

Aybar’ın sert yazıları iktidar çevrelerince homurdanmalara sebebiyet vermiştir. Hükümetin manevi şahsiyetini tahkir etmekten dava açılır ve Aybar tutuklanır. Daha sonra broşür olarak basılacak savunmasında “bu memlekette yirmi beş senenin hesabını toptan vermekle mükellef olan tek varlık şefin iradesini gerçekleştirmek için kurulan ve teşkilatlandırılan CHP, 1938’den beri tam bir faşist parti olma yolunda ilerlemektedir” ifadesini kullanır. Aybar CHP’den bir faşist parti kadar dürüstlük beklediğini ifade eder (Aybar, 1968: 85-86). Daha sonra Demokrat Parti’nin iktidar gelmesiyle birlikte bir yıl geçmeden çıkarılan afa salıverilir.

Aybar, birçok aydın gibi 1950-1960 arası suskun kalmayı tercih etmiştir. Bunun kuşkusuz farklı sebepleri olabilir. Ancak akla gelen ilk varsayımlar, CHP iktidarına karşı duyduğu hınç ve Demokrat Parti’ye şans vermek istemesi olmalıdır. Bu yıllarda Yalçın Küçük’ün “Aydın Üzerine Tezler” kitabında iğneleyici ifadelerle belirttiği üzere M. Ali Aybar, Behice Boran’ın eşi Nevzat Hatko ile birlikte balık tutmaya gitmişlerdir. Küçük, Aybar’ın bu yıllarda tabandan gelen toplumsal dalgayı göremediğini düşünmektedir.<sup>4</sup>

### **Türkiye İşçi Partisi ve Mehmet Ali Aybar**

Türkiye siyaseti açısından Mehmet Ali Aybar’ın esas ehemmiyeti 1960’lı yıllarda Türkiye İşçi Partisinin başındaki söylem ve eylemlerinden kaynaklıdır. Türkiye İşçi Partisi, 1961’de 12 işçi sendikası tarafından kurulmuştur (Ünlü, 2002:178). Kuruluşundan bir yıl sonra da Mehmet Ali Aybar partinin

<sup>3</sup> Sabahattin Ali de öldürülmeden önceki son yazısını M. Ali Aybar’ın kurduğu “Zincirli Hürriyet” gazetesinde yazar. Sabahattin Ali bu yazıda CHP’yi çok sert biçimde eleştirerek komünizm tehlikesi masalının uydurulduğunu dile getirir. Sonrasında Sabahattin Ali 1948 de Bulgaristan sınırına yakın bir yerde öldürülmüştür. (Laslo ve Özkırmı, 1979:235).

<sup>4</sup> Yalçın Küçük, burada Aybar’ın balık tutma merakına göndermede bulunarak kinayeli bir dille eleştirmiştir.

başkanlığına getirilmiştir. Aybar'ın Türkiye işçi partisinin başına getirilmesiyle birlikte bir anlamda partinin "gerçek tarihi" başlamıştır. 1962 Şubatından sonra TİP adım adım sosyalist bir kimliğe kavuşacak, büyüyecek, canlanacak ve sonunda Türk siyasal hayatında büyüklüğünün ve oy potansiyelinin çok üstünde bir güce kavuşacaktır.

Tüzüklerinde "Türkiye İşçi Partisi, Türkiye'de çalışan bütün halk kitlelerini işçi sınıfının toplumcu aydınlarla iş birliği etmesinden doğan demokratik öncülüğü etrafında toplamayı amaç bilen bir partidir" denilmektedir. Aybar'a göre emekten yana bir devletçilik ve planlı bir ekonomi emekçilerin ülke hayatında etkin bir rol oynamasıyla anlamlı olabilir. Aybar, "medeniyet davamız çalışan halk kitlelerinin insanca yaşama şartlarına kavuşması ve yurt işlerinde söz ve karar sahibi olması davasından ayrılamaz" (Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü, 1962:Madde 2-3) demektedir.

TİP'in kuruluş tüzüğü'nün ikinci ve üçüncü maddeleri bizzat Aybar tarafından yazılır. Bu maddelerde Türkiye İşçi Partisi'nin emekçi halk sınıflarının yurt işlerinde bizzat söz ve karar sahibi olmalarına dair ifadeler bulunmaktadır. Yine Aybar tarafından yazılan 53. maddede ise partinin bütün organlarında bulunanların yarısının üretim araçlarına sahip olmayan bu emekçilerden oluşacağı vurgulanmaktadır.

"Partinin bütün organlarında görevli bulunanlardan yarısının, kendisi üretim araçlarına sahip olmadığı için emek gücünü üretim aracı sahiplerine satarak yaşayanlar veya işçi sendikaları yönetim organlarında görevli bulunan üyeler arasından seçilmiş olması gözetilir. Yönetim organlarıncı kongrelere sunulacak aday listeleri, bu esasa göre tertiplenir; Kongreler de delege ve organları bu esastan ilham alarak seçerler." (Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü, 1962:Madde 2-3)

Aybar bir ülkede işçi sınıfının mutlulğundan çok tek tek bütün işçilerin mutluluğuna vurgu yapmaktadır. İnsan yararına denilerek o insana sorulmadan yapılan işlere kategorik olarak karşı çıkmıştır. Parti başkanı olduktan sonra da ilk gezisini Güneydoğu ve Ege'ye yapmıştır. Daha sonra parti programında Doğu (Kürt) sorununa yer vermiştir. Doğu gezilerinde Aybar Anayasanın 12. Maddesine vurgu yaparak insanlara Kürt, Arap veya Alevi olduğu için ayırım yapılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Gezdiği yerlerin mahrumiyet bölgesi olduğunun altını çizmiştir. Tarık Ziya Ekinci'nin ifadesiyle Aybar, Türkiye siyasal tarihi içinde bunları söyleyen ilk siyasi parti lideridir (Ünlü, 2012:207). Aybar'ın belki de Türkiye siyasi tarihinde en ayrıksı yanlarından biri Doğu (Kürt) meselesine dair yaptığı bu vurgudur. Fakat ileride de değinileceği üzere Aybar, sorunların temel kaynağını, hürriyet yoksunluğunda aramaktadır. Bu bağlamda, Doğu (Kürt) sorununu da hürriyetçi sosyalizmin bir gereği olarak çözüme kavuşturulması gereken bir mesele olarak gördüğü düşünülebilir. Tanıl Bora, Türkiye İşçi Partisi'nin Kürt aydınlarının 1960'lardaki politikleşme ve solculuşma sürecinin ilk mecrası olmasında Aybar'a duydukları kişisel güvenin rolüne değinmiştir. Bora'ya göre bu güven, Aybar'ın kişiliği kadar iktisadi sınıf çelişkilerinin ötesindeki sömürü ve horlama mekanizmalarına olan duyarlılığıyla ilgilidir (Bora, 2017:625).

Bu süreçte Aybar, Yön'ün ilk sayısındaki bildiri hakkında "devletçilik ve plan halk kitlelerinin faydasına da olabilir zararına da planın ve devletçiliğin geri kalmış bir toplumu kurtarması ve halkın yarına olması için sosyalist bir özde olması ve çalışan halk sınıflarının temsilcileri tarafından uygulanması ve denetlenmesi şarttır. Yön bildirisinde bunlar eksiktir. Çalışan halk sınıfının bağımsız bir politik kuvvet olarak ortaya çıkması gerektiği örtbas edilmiştir." ifadelerini kullanmıştır. Aslında bu ifadelerden yola çıkarak "Yön" hareketi ve Aybar fikriyatı arasındaki sosyalizm ve demokrasi anlayışı farklılıkları ana hatlarıyla tespit edilebilir. Aybar için önemli olan emekçilerin iktisadi hayatta söz sahibi ve karar alıcı olmasıydı. "Yön" cülere göre ise önemli olan aydınların ve subayların öncülük edeceği bir hareketti ve iktisadi hayatı da uzmanlar yönetebilirdi (Özman, 20078:379).

1965 yılında TİP %3 oy almıştır. M. Ali Aybar, Behice Boran, Çetin Altan, Sadun Aren ve Tarık Ziya Ekinci seçilen 14 milletvekili arasındadır. Fakat bundan sonraki 5 yılda meclisteki milletvekili sayısından çok daha fazla bir tesir gösterecektir. Bu yıllarda sol içinde henüz ciddi bir bölünme yaşanmamıştır. Yön hareketi bile kısmen Türkiye İşçi Partisi'ne destek vermektedir. Aybar mecliste en

çok Türk Ceza Kanunu'nun komünist cemiyetler kurulmasını suç sayan 141 ve 142. Maddelerinin kaldırılması için çaba göstermiştir. Ayrıca Aybar'ın sürekli olarak meşru sınırlar içinde anayasa vurgusu yapması muhalifleri TİP karşısında zor duruma düşürmüş, savunmasız bırakmıştır (Ünlü, 2002:86-87).

Aybar'ın en mümeyyiz vasıflarından biri legal sınırlar içinde yaptığı bu siyaset tarzıdır. 1965 yılında Aybar, "Bizi zorla iktidara gelmek isteyen bir parti olarak görmek isterler, isterler ki yer altı çalışmalarına girişelim ve efendiler kolayca hakkımızdan gelsinler, hayır biz anayasacıyız, oyuna gelmeyiz." demektedir. Kanun yoluyla iktidara gelme taahhüdü TİP'in önemli ve ayrıksı bir özelliği olarak göze çarpmaktadır. Fakat Tanıl Bora'nın da dikkat çektiği üzere bu "legalizm" hem ihtiyattan kaynaklıydı hem de bir taraftan sistemin kışkırtma ve manipülasyonlarına öte taraftan diğer sol grupların sızma ve yönlendirmelerine karşı müteyakkız bir halin göstergesiydi. Lakin aynı zamanda partinin yasal demokratik sınırlar içinde serpilip büyüyeceğine olan güveni ve demokrasinin asıl sahibi olma iddiasını ihtiva etmekteydi (Bora, 2017: 616).

### **Türkiye'ye Özgü Sosyalizm**

Aybar'a göre Türkiye sosyalizmi bağımsız ve aşağıdan yukarıya insana saygılı bir hareket olarak gelişmelidir. Aybar demokrasinin ve sosyalizmin odağına insanı yerleştirmektedir. Bu insan acıları ve sevinçleri ile mutluluk arayan "somut insan"dır. Önemli olan insanın maddi ve manevi varlığının hiçbir baskıya maruz kalmadan geliştirilebilmesidir (Aybar, 1968:659). Bu açıklamalarından Aybar'ın toplumsal sınıfların ve sınıf çatışmasının önemini küçümsediği anlamı çıkmaz, Aybar bu kavramların arkasında insanın unutulmasından çekinmektedir. Bu nedenle de sürekli olarak insana vurgu yapmaktadır. Aybar'ın sosyalist düşüncesinin temelinde insana saygı ve onun mutluluğu esastır. "Hürriyetçi ve güler yüzlü sosyalizm" kavramlarını kullanır.

Aybar'a göre sosyalizmin evrensel boyutta geçerli olan üç temel ilkesi bulunmaktadır:

1. "Belli başlı üretim, ulaşım, kredi, değiş-tokuş araçlarının özel mülkiyet konusu olmaktan çıkarılıp toplum mülkiyeti haline getirilmesi gerekmektedir. Böylece ekonomik sömürü ve yabancılaşma son bulacaktır,
2. Sosyalist hümanizmayı gerçekleştirerek düşünsel ve moral bütün yabancılaşmalara son verip üstyapı devrimlerinin yapılması;
3. Bu amaçları gerçekleştirmek için işçi ve emekçi sınıflarının politik iktidarı ele almaları, hâkim ve yönetici sınıflar durumuna gelmeleri." (Aybar, 16 Şubat 1970).

Bu ilkelere dayanarak her ülkenin kendi durum tahlilini yapması gerektiğini ifade eden Aybar, sosyalizme giden yolda en geçerli mücadele şeklinin tespit edilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'de kurulacak sosyalizm de kendine özgü olacaktır. Aybar başka toplumlarda denenmiş yollara sarılmanın bilimsel sosyalizm olmadığını aksine Tanzimat taklitçiliği olduğunu dile getirmektedir (Aybar, 16 Şubat 1970).

"Temel çelişki bize özgü olduğu için tutulacak yol da bize özgü olmalıdır" (Aybar, 1968:658) düşüncesinden hareketle Aybar, "Türkiye'ye özgü sosyalizmi" savunmaktadır. Aybar bu kavramsallaştırmayı bir tarihsel ve toplumsal analiz çerçevesinde kurmaktadır.1960'lı yıllarda Aybar, tıpkı diğer solcu aydınlar gibi gözlediği sorunların kaynağına dair araştırmalar yapmış ve uzun dönemli kökleri üzerine düşünmüştür. Nasıl ki İdris Küçükömer ve Doğan Avcıoğlu 60'lı yılların sorunlarına, Osmanlı'dan beri devam eden politik ve toplumsal meseleler zaviyesinden bakmışsa Aybar da bu çizgiden bakıp süreklilik tezini dayanak almıştır.

Türkiye'nin toplumsal yapısını analiz ederken Osmanlı'dan alınan mirasa değinen Aybar, "ceberrut devlet" kavramsallaştırmasını kullanmıştır. Aybar'a göre Türkiye'nin Batı'dan farklılaşmasının temelinde de bu kavram merkezi bir konumdadır. Aybar söz konusu ayrışmayı Batı'da devletin geçirdiği evrimin daima devletin sınırlandırılması yönündeyken Osmanlı devlet geleneğinde sürekli olarak kendisini tahkim eden ve "sınırsız buyurma gücü"yle kaim bir yapının varlığıyla açıklar. Bu güç nedeniyle de Osmanlı'da devlet her şeydir (Aybar, 1988: 68). Aybar Osmanlı devleti ve Türkiye Cumhuriyeti arasındaki sürekliliği vurgulayarak bahsi geçen devlet geleneğinin Türkiye

Cumhuriyeti'ne de sirayet ettiğini dile getirmiştir. Cumhuriyetle birlikte söz konusu devlet geleneğinden vazgeçilmemiştir. Hatta Aybar, İsmet İnönü liderliğindeki partiyi "Osmanlı tipi devlet anlayış ve yönetiminin" son temsilcisi olarak görmektedir (Aybar, 1968: 10).

Bu bağlamda, Aybar'a göre Batı'daki ya da ileri kapitalist toplumlardaki temel çelişki burjuvazi ve proletarya arasındayken Osmanlı'da ki temel çelişki, ekonomi üzerinde düzenleme yetkisine sahip bürokrat sınıf (ya da devlete sahip olanlar) ile emekçi halk arasındadır. Aybar, TİP'in bu aşamadaki misyonuna referansla görüşlerini nakleder: "Sosyalizmi kurmak için Türkiye'nin şartlarını, ekonomik ve sosyal gerçeklerini iyi bileceğiz. Sınıflar arasındaki çelişkileri, iç ve dış etkenleri iyi hesap ederek emekçi halk yığınlarını bilinçlendirerek ve örgütleyerek politik kuvvet dengesinde emekçilerin ağır basmasını sağlayacağız." (Aybar, 1968:479).

1967 yılında yazdığı bir makalesinde "Türkiye'ye özgü Sosyalizm"den ne kastettiğini aktarmaktadır: "Türkiye'de kurulacak sosyalist iktidar tek bir sınıfın iktidarı olmayacak, bütün emekçi sınıfların demokratik iktidarı olacaktır. İkinci olarak Türkiye sosyalizmi aşağıdan yukarıya bir hareket olup tepeden inmeciliği kesin olarak reddetmektedir. Üçüncü özelliği ise Türkiye'ye özgü sosyalizmin bağımsız olmasıdır" (Mehmet Ali Aybar, 21 Kasım 1967). Aybar'ın bu ifadelerinde zımnen Sovyetlerin proletarya diktatörlüğünü reddettiği ve halkoyuna verdiği önem göze çarpmaktadır.

Demokrasi ve sosyalizmin birbirinden ayrılamayacak iki umde olduğunu dile getiren Aybar'a göre "Türkiye'ye özgü Sosyalizm"de bu iki kavram bir arada var olmalıdır. "Halk toplum hayatının her kesiminde bütün müesseselerinde söz ve karar sahibi olmadıkça gerçek sosyalizm ve demokrasi kurulamaz. Sosyalizm bir ekonomi sisteminden ibaret olmayan bir hayat felsefesidir" (Aybar, 1968:659) ifadesini kullanır.

Sosyalizmin ancak aşağıdan yukarı kurulabileceğini savunan Aybar, tepeden inme kurulan rejimlerin demokratik sosyalist bir çizgiye evrilemediklerini vurgulamıştır. Aybar'a göre demokratik sosyalizm hem bir sosyalist düzenin nasıl olması gerektiğini hem de sosyalizme hangi yoldan gidilmesi gerektiğini gösteren bir perspektiftir. Tam da bu noktada Aybar, TİP'in iktidara seçimle gelip seçimi kaybettiğinde de uzaklaşacağını dile getirmiştir (Adak, 2017:437-438).

Aybar'ın sosyalizmi Sovyet çizgisindeki sosyalizm de değildir. Bir sosyalist olarak kendisini Sovyet Rusya'yı savunmak zorunda hissetmemektedir. Türkiye'ye özgü sosyalizm Türkiye'nin kendine özgü şartları nedeniyle gerçekleşmelidir. Aybar'ın hürriyetçi sosyalizm ifadesini kullanmasının bir nedeni de gerçek sosyalizmin Sovyet sosyalizminden farklı, özgürlükçü bir sosyalizm olduğunu vurgulamasıdır (Ünlü, 2002:265).

Marksist hümanizmayı sosyalizmin sorunlarına çare olarak düşünen Aybar, söz konusu hümanizm anlayışı kapsamında insanın araçsal olmaktan çıkarılması gerektiğini dile getirir. Aybar, "Sosyalizm insan içindir, insan sosyalizm için değildir" (Aybar, 1968: 11) vurgusunu yapmaktadır. "Kuşkusuz bu insanların sosyalizm için özveride bulunmayacakları anlamına gelmemelidir. Özveride bulunurlar, fakat bu tepeden inme buyruklarla dayatılan bir özveri olamaz. Böylece yepyeni bir sosyalist politika anlayışına ve uygulamasına geçilecektir. İnsanları piyon gözüyle görmeyen, insanları kullanmayan bir politikadır" (Aybar, 2002: 70) demektedir.

Aybar, hürriyet meselesini sosyalizmin en temel meselesi olarak görmektedir. Hatta sosyalizmi tanımlarken "sömürüye son veren ve insanı gerçek özgürlüğe kavuşturan toplum düzenidir" (Aybar, 1968:639) der. Aybar'ın odaklandığı en temel mesele hürriyettir ki aslında sosyalizmi de bu amaçla tesis etmek istemektedir. Ancak bunun da gerçekleşmesi yine emekçilerin kendileriyle ilgili meselelerde söz sahibi olmasıyla mümkün olacaktır. Dolayısıyla sosyalizmin halka rağmen değil halkla beraber inşa edilmesi gerektiğine inanmaktadır.

Sosyalizmi sadece bir iktisadi sistem olarak görmeyen Aybar, özellikle tahayyül ettiği yapı içinde ahlaka vurgu yapmaktadır. TİP'i bilimsel esaslarla çalışan bir ahlak partisi olarak (Aybar, 1968:212) tanımlayan Aybar, ahlaka ilişkin vurgusunu hümanizma kavramı ile güçlendirir. Fakat Aybar

yabancılaşma sorunundan kaynaklı olarak sosyalizm pratiğinin insandan uzaklaştığını düşünmektedir. Aybar'ın kastettiği yabancılaşma anlayışını ve bunun "Türkiye'ye özgü sosyalizm" olarak tarif ettiği ideoloji içinde nereye konumlandığı meselenin tavazzuh etmesi adına önem arz etmektedir.

### **Yabancılaşma ve Hürriyetçi Sosyalizm**

Aybar için yabancılaşma sürecinde "insanın insanla ilişkileri iş bölümüyle, üretimle ve değiş-tokuş mekanizmasının araya girmesiyle insancıl ilişkiler olma niteliğini kaybetmiştir" (Aybar, 1989:166). Aybar'ın hürriyetçi sosyalizme dair bu vurguları Marksist bir hümanizm okumasında kendini bulur.

Aybar'a göre hürriyetçi sosyalizmin en belirgin yönü somut insanın bütün yabancılaşma unsurlarından kurtulmasıdır. "Ancak bu sayede insan kendi özüne geri dönebilir, özgürleşebilir ve birey olarak toplumla barışır" demektir (Aybar, 1989: 151). Aybar, Marx'ın geç dönem eserlerinden yararlanarak yabancılaşma kavramını sıklıkla kullanmıştır. İnsanın verdiği hayat mücadelesi içinde kendisine yabancılaşmaması gerektiğini dile getiren Aybar Marx'ın ifadelerinden yararlanmıştır. Aybar, ekonomik ilişkilerin arkasında insanın unutulmaması gerektiğini vurgular. "İnsan çeşitli yabancılaşmalardan ne kadar kurtulursa o kadar özgürleşecektir" görüşünü savunur (Aybar, 2002:71). Sosyalizmin amacını insanın bütün yabancılaşmalardan kurtulması olarak görmektedir.

Bu çerçevede, Türkiye sosyalist geleneğinde Aybar'ın özgünlüğü temelde Marksist kuramda hürriyet sorunsalının belirleyiciliğine dair görüşleri çerçevesinde somutluk kazanmıştır. Aybar düşüncesinde hürriyet, bir yandan Sovyet sosyalizmine ve ortodoks Marksizm'e karşı ortaya koyulan eleştirel yaklaşımın altyapısını hazırlarken diğer yandan Türkiye'nin kendine özgü koşullarından kaynaklanan bir gereksinim olarak ele alınmaktadır. Bu paralelde hürriyet Türkiye sosyalizminin başat hedefi olarak ön plana çıkar (Aybar, 2002: 151).

Her daim yabancılaşmanın sadece emekçinin ürününe yabancılaşmasına indirgenemeyeceğini ve yabancılaşmayı sadece ekonomik bir süreç olarak görmediğini ifade eder. Aybar'a göre "Sömürülenler insanlığını kaybetmiş, kendi kendine yabancılaşmış insanlardır. Bu kişiler emeğin ürünüyle çekişme halindedirler. Çalışma şartlarını başkaları tayin eder. Çalışma kendisine zehir olur. Sosyalizmin amacı da yabancılaşmayı önlemek insanın kendisini bulmasını sağlamaktır" (Ünlü, 2002: 203).

Halkın Osmanlıdan beri ceberrut devlet baskısı altında ezilmekte ve sömürülmekte olduğunu dile getiren Aybar, yüzyıllardır bu geleneğinin temsilcileri tarafından sömürülen halkın kurtuluşunun ancak üst yapı müesseselerinin önemini kavramakla gerçekleşebileceğini vurgular. Zira Türkiye'deki temel çelişki ya da sınıf çelişkisi hürriyet sorunu tarafından üst belirlenmiş durumdadır (Özman, 2008:379). Aybar'a göre toplumdaki temel çelişki bir üst yapısal moment olarak özgürlük sorunu tarafından üst belirlenmekte ve özgürlük sorunu diğer çelişkilerin önüne geçmektedir. "hürriyetçi sosyalizm" kavramının kökenleri de burada bulunmaktadır.

Altyapıdaki değişikliklerin üstyapıyı koşulsuz etkilediği önermesine karşı çıkan Aybar, Althusser tarafından dile getirilen ve verili bir çelişkinin onu etkileyen diğer çelişkilerden dolayı tek başına belirleyici olamayacağı anlamında kullandığı "üst belirlenim" kavramının altını çizerek, temel çelişkinin çözümünde "üstyapı" kurumlarının önemini ön plana çıkarır. Bilhassa Türkiye'nin koşulları göz önüne alındığında üstyapı kurumlarına dair yapılan vurgu daha da önemli hale gelmektedir. "Temel çelişkiyi mutlaka tarihi dediğimiz, ikinci derecede çelişkiler etkiliyor. Üstyapı müesseseleriyle temel çelişki mütemadi alışveriş, etki-tepki münasebeti içindedir, temel çelişki de üst belirlenmiş durumdadır." İşte bu gerçekliklere referansla, Aybar bir üstyapı faktörü olan "hürriyetçilik" meselesini düşüncesinin merkezine oturtur (Aybar, 1988: 198). Ona göre, "hürriyetçilik meselesine ağırlık vermek, Türkiye için hayati derecede önemlidir. Bunun sebebinin ise şöyle açıklar: "Şu özelliğimizden dolayı, vatandaşlarımızın haysiyetlerine, insanlıklarına son derece kıskançlıkla bağlı olmalarından ötürü ve hatta ekmek paralarından, ekmeklerinden, maddeten sömürülmelerinden yer yer bu çelişkiye daha fazla önem vermelerinden ötürüdür" (Aybar, 1988: 269).

Diğer taraftan, Aybar düşüncesinde hürriyetçi sosyalizm, 1945 de kullandığı fertçi sosyalizm kavramına denk gelir. Aybar, 1945 de “cemiyet ve hükümet fert içindir” derken TİP programında ise “sosyalizm insan içindir insan sosyalizm için değildir” ifadesini kullanır (Ünlü, 2002: 191). Bu bağlamda, Aybar düşüncesinde bir kopukluktan ziyade bir süreklilik görmek mümkündür.

### **Milli Demokratik Devrim Tartışmaları**

Aybar’ın diğer sol gruplarla olan düşünce farklılığının bir tezahürü de Milli Demokratik Devrim tartışmalarındaki farklılaşmadır. Bu farklılaşma, TİP içinde bölünmelere sebep olacaktır. Milli Demokratik Devrim tartışmalarında Aybar’ın varsayımı Türkiye’nin burjuva evrimini büyük ölçüde tamamladığı ve az gelişmiş de olsa kapitalist bir ülke olduğuydu. Dolayısıyla Türkiye’nin önündeki aşama sosyalizmdi (Özman, 2008: 382). Sosyalizm ise halkoyuyla, halkın güvenini kazanarak halk tarafından kurulabilirdi. Aybar’ın parlamenter bir geçişle sosyalizmi savunması ise sosyalist anlayışı hakkında ipucu vermektedir. TİP’in ana tezlerinden biri toplumun sosyalizme hazır olduğu, sosyalizmin emekçi sınıflara anlatılması ve bunların sınıf bilincine kavuşmasıyla birlikte parlamenter yollardan iktidara gelinebileceğiydi.

TİP’in savunduğu parlamentocu mücadele stratejisini eleştiren Doğan Avcıoğlu’na göre Batı demokrasilerinde ilerici bir rol oynayan parlamento ve seçim sistemi Türkiye gibi ülkelerde sosyal yapıyı değiştirmekte kifayetsiz kalmakta ve hatta gerici güçleri cesaretlendiren bir yapıya bürünmektedir. Avcıoğlu’na göre hiçbir az gelişmiş ülkede devrim seçim ve halkoyuyla gerçekleşmemiştir (Avcıoğlu, 1980: 79).

MDD tezi çerçevesinde şu görüşler savunulur: “Türkiye henüz burjuva demokratik devrimini sağlamamış feodalitenin izlerini taşıyan ve emperyalizmin baskısı altındaki bir ülkedir. Bu bağlamda, devrimci güçlerin ilk hedefi ülkeyi feodalizmden ve emperyalist baskıdan kurtarmaktır. Bu da sosyalist mücadele yolunda ilk aşama olarak tanımlanan MDD’nin gerçekleştirilmesi ile mümkün olacaktır.” (Özman, 2008:379). MDD tezine göre devrimin itici gücünü zinde kuvvetler olarak tabir edilen ordunun devrimci kanadı ile aydınlar oluşturacaktır.

Aybar’ın ifade ettiği Sosyalist Devrim (SD) tezi Mihri Belli’nin MDD teziyle oldukça farklılık arz etmektedir. MDD ve SD arasındaki temel farkı ise Sadun Aren yorumlamaktadır. MDD tezinde devrim değişmiş olan iktidarın ülkenin ekonomik ve sosyal yapısını farklı politik tercihler ışığında yeniden kurmasına olanak verecek bir süreç olarak belirginlik kazanırken SD tezinde bu siyasal iktidarın sınıfsal yapısının değişmesine ilişkin bir anı simgeler. Sınıfsal yapıdaki değişiklik ise sosyalist bir partinin halkın oylarıyla iktidara gelmesiyle olanaklıdır. Bu özgürlükçü bir sosyalizmdir (Özman, 2008:380).

Öte taraftan Aybar’ın sürekli tekrarladığı demokratik sosyalizm vurgusu onun nasıl bir sosyalizm istediğine en güzel cevaptır. Bu kavramsallaştırma Aybar’ın Sosyalizmin ancak darbe benzeri tepeden inme yollarla kurulabileceğini iddia eden MDD tezine verdiği bir cevap mahiyetindedir (Adak, 2017: 438). Aybar parlamento ve seçim odaklı bir mücadele vermiştir.

SD ve MDD arasındaki fikri ayrılıklar öte taraftan gençler arasında da tartışmalara yol açmıştır. MDD tezi acele davranmayı, hemen devrim yapmayı amaçlamış olmasından kaynaklı gençler arasında daha fazla çekim gücü oluşturmuştur (Doğan, 2005: 188). Bu durumun oluşmasında, Aybar’ın bir politikacı olarak 1968 yılında yükselen öğrenci hareketleri karşısındaki “ürkek” tavrı kuşkusuz etkili olmuştur. Fakat Aybar’ın bu yaklaşımının temelinde gençlerin radikalleşmesine dair çekinceler yatmaktadır. Aybar, takipçilerine sadece Marks ve Engels okumalarını Proudhon ve Rosa Luksemburg’u da okumalarını da tavsiye eder. Aybar Lenin, Mao, Che Guevera ve Stalin kitaplarının solcu gençler tarafından fazlasıyla revaç görmesini ve devletin buna müsaade etmesini bir Amerikan planı olarak görür. Radikalleşen gençlerin karşısına sağcı komandoların yetiştirilip solcu gençleri silahlanmaya iteceğini ifade eder. Aybar, faşist tepkilere zemin hazırlayabilmek adına Amerikan emperyalizmine karşı yürütülen mücadeleyi aşırı uçlara iteleyen kışkırtıcıların olabileceğini vurgular (Doğan, 2005:189). Bu nedenle de Aybar, gençlik hareketlerine karşı kuşkucu bir ihtiyatla yaklaşır.

### **TİP'in Bölünmesinin Nedenleri**

Aybar'ın düşünceleri süreç içerisinde TİP üyeleri tarafından eleştirilmeye başlanmıştır. 16 Ekim 1968 günü Merkez Yürütme Kurulu Toplantısı'na Behice Boran, Sadun Aren, Nihat Sargın, Şaban Erik, Minnetullah Haydaroğlu tarafından Aybar aleyhine beşli önerge verilmiştir. Bu önerge ile başlayan yeni muhalefet hareketinin görünürdeki nedeni, genel başkan M. Ali Aybar'ın söz ve davranışlarını engellemek amacını taşıyordu. Önerge ile Aybar'ın söylediklerinin partiyi değil kendisini bağladığını dile getiren milletvekilleri Aybar'ın artık sosyalist olmadığını dile getirmekteydiler. Fakat sadece bununla da kalmamakta Aybar'ın partiyi sosyalist çizgiden uzaklaştırdığını ileri sürmekteydiler (Aybar, 1988:255).

Sadun Aren Aybar'a sosyalizmin bilimselliğine şüphe ile baktığı suçlamasını yöneltmiş, Behice Boran hürriyetçi sosyalizm kavramını eleştirmiş ve Şaban Erik ise hürriyeti hürriyetçi sosyalizm veya esaretçi sosyalizm diye ayırmanın hata olduğunu ifade etmiştir. Tüm bu suçlama ve eleştiriler partiyi bölünmeye kadar götüren sürecin başlangıcıdır (Aybar, 1988:256-259). Bununla birlikte, TİP'in bölünmesinin altındaki esas neden ise, Aybar'ın Çekoslovakya işgaline karşı sert tepki göstermesi ve bu kapsamda, Sovyet Sosyalizmini eleştirmesidir. Aybar'ın Sovyetlere dair eleştirilerine geçmeden önce Sovyetlerin Çekoslovakya müdahalesinin sebeplerini irdelemek faydalı olacaktır.

Çekoslovakya 1968 yılında Aleksander Dubçek liderliğinde yeni bir sosyalizm anlayışa yönelmeye başlamıştır. Yeni sosyalist anlayış olarak ön plana çıkan değişim ve reforma göre her vatandaşın katılımcı bir rol üstleneceği kamu hizmetleri söz konusu olacaktır. Sosyalizm'in, üstün bir toplum biçimi olduğu kabul edilmekle birlikte şahsiyeti/kişiliği geliştirip olgunlaştırmanın da temeli olmalıydı. Bu kapsamda, Çekoslovakya'nın koşullarına uygun bir sosyalist toplum tasarımı ve düşüncesi hedeflenmekteydi. Bir self determinasyon bir öz yönetim çabası bulunmaktaydı. Çekoslovakya'daki bu reformcu anlayış Brejnev doktrini ile bir anlamda tıkanmıştır. Brejnev doktrini, herhangi bir sosyalist ülkede olası rejim değişimine karşı düzeni korumak amacıyla Sovyetler Birliği'nin "büyük ağabey" olarak müdahalesini öngören siyasal bir anlayıştır. Çekoslovakya'da gerçekleşen liberalleşme hareketine Sovyetler Birliği'nin kanlı bir şekilde müdahalesini meşru göstermek amacıyla 1968 Prag Baharı döneminde SSCB başkanı Leonid Brejnev tarafından ortaya atılmış ve onun adıyla anılmıştır. 12 Kasım 1968'de Polonya Komünist Partisi 5. kongresinde yaptığı konuşmada Brejnev, sosyalist ülkeler arasında Çekoslovakya benzeri müdahalelerin normal olduğunu savunuyordu; bir sosyalist ülkedeki gelişmeler diğer sosyalist ülkeleri de ilgilendirirdi ve sosyalist bir ülkenin egemenliği dünya sosyalizminin çıkarlarıyla ters düşemezdi. Eğer böyle bir durum ortaya çıkarsa sosyalist ülkeler topluluğu adına yapılacak bir müdahale meşru bir hareket olacaktı. İşte bu bağlamda da 1968 yılında Çekoslovakya Sovyetler tarafından işgal edilmiştir (Uslu, 2008:168-169).

M. Ali Aybar, bu işgali sert bir biçimde eleştirmiştir. Aybar, Çekoslovakyalı gençlerin hürriyetçi sosyalizm talepleri nedeniyle ülkelerinin Sovyetler tarafından işgalini eleştirerek SSCB'nin sosyalist ülkelerle olan ilişkisinde büyük devlet olma alışkanlığından vazgeçmesi gerektiğini ifade ediyordu. Aybar bir basın bülteni ile SSCB'yi kınamış ve bu olayın Türkiye'ye ders olması gerektiğini dile getirmiştir (Ünlü, 2002: 251-252).

Aybar bu işgale ve Sovyet sosyalizmine karşı çıktığı için muhaliflerince adeta aforoz edilmiştir. Solcu yoldaşlarının bilinçaltını Sadun Aren dışı vurmuştu. Aren'e göre Aybar iki kutuplu bir dünyada sosyalist bloğun liderini savunmuyorsa dolaylı olarak kapitalizm yararına çalışmaktaydı. Hatta Aren daha da ileri giderek Çekoslovakya'nın işgal edilmediğini, geri alındığını ifade etmiştir (Ünlü, 2002: 262).

Aybar'ın sosyalizm anlayışında bağımsızlık meselesi çok önemlidir. Çekoslovakya olayı Aybar fikriyatı ve Milli Demokratik Devrim hareketi arasındaki özgürlüğe ve hürriyete bakış farklılığını ortaya çıkarmıştır. Aynı şey Behice Boran ve Sadun Aren gibi yol arkadaşları için de dile getirilebilir. Sosyalizm'in önemli savunucuları olan bu kişiler bağımsızlık meselesini büyük ölçüde ABD

emperyalizmine karşı önemsemişlerdir. Sovyetlerin herhangi bir ülkeye müdahalesine ise objektif bakılmadığını söylemek mümkündür.

1969 seçimlerinde TIP %2,7 oy alır değişen seçim kanunu ile sadece Aybar ve Rıza Kuas milletvekili seçilir (Ünlü, 2002:263). Bunun üzerine 15 Kasım 1969'da Aybar, Türkiye İşçi partisi genel başkanlığından istifa eder. 1977 de Sosyalist Devrim Partisi başkanlığına getirilir. Burada özgürlüğe ve insan merkezli mücadeleye daha güçlü vurgular yapar.

### **Mehmet Ali Aybar'ın Kemalizm'e Bakışı**

Mehmet Ali Aybar'ın ilk dönem siyasal düşüncelerinde 1938 sonrası Milli Şef dönemini çok sert bir şekilde eleştirdiğini ifade etmiştik. Milli Şef dönemini kâğıt üzerinde bir demokrasi olarak görmekte olan Aybar CHP'nin iktidardan düşmesi adına DP'ye destek vermiştir. Burada Kemalizm'e bakışının ne olduğu akla gelmektedir. 1938 sonrasını eleştiren Aybar'ın Kemalist dönem hakkında ne düşündüğünü ele almaya çalışacağız.

Aybar mefkûresinde bağımsızlık ve hürriyet merkezi önemdeki kavramlar arasındadır. Bağımsızlığa dair görüşlerini serdettiğinde "Kuvay-ı Milliye ruhu" gibi kavramlarla Kurtuluş Savaşı dönemine vurgu yaptığı görülmektedir. Bu bağlamda "Türkiye'ye özgü sosyalizm" görüşünde ikinci bir kurtuluş savaşı verildiği görüşünü dile getirmiştir. Bu savaşın antiemperyalist ve antikapitalist olduğuna dair ifadeler kullanan Aybar, bir halk mücadelesi ile savaşın kazanıldığını dile getirmiştir (Aybar, 1968:268-269). Bu görüşlerini ispatlamak adına da Mustafa Kemal'in şu görüşlerini ifade etmiştir.

"Biz hayatını, istiklalini korumak için çalışan erbabı sayız, zavallı bir halkız! O halde ifade ediniz efendiler! Halkçılık, nizamı içtimaisini sayine, hukukuna istinat ettirmek isteyen bir meleki içtimaidir. Efendiler! Biz bu hakkımızı mahfuz bulundurmak, istiklâlimizi emin bulundurabilmek için heyeti umumiyemizce, heyeti milliyemizce bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyeti milliyeye mücadeleyi caiz gören bir mesleği takibeden insanlarız." (Aybar, 1988:126).

Mustafa Kemal'in bu ifadeleri, bir taraftan antiemperyalizme ve antikapitalizme dair vurgular içerirken diğer taraftan siyasal hayatı boyunca işçi hareketine dair olan mücadelesinin halkçılık yönünü vurgulaması açısından Aybar için referans mahiyetindedir. Bununla beraber Mustafa Kemal'in İzmir İktisat Kongresinde yabancı sermayeye davetiye çıkaran ifadeleri Aybar'ı rahatsız etmiştir. Fakat Aybar, söz konusu durumu M. Kemal'in elinde henüz bir iktisadi program olmamasıyla ilişkilendirmiştir (Aybar, 1989: 52). Atatürk'ün ekonomi politikalarında Aybar'ı ikileme iten bu yaklaşımının dışında halkçılığa dair düşünceleri de onu rahatsız etmiştir.

"Gerçekler yadsınarak politika yapılmaz, toplumumuzda çıkarları çatışan sosyal sınıflar bulunduğunu bir türlü kabul etmek istemeyiz. Toplumumuzda sınıflar var. Çıkarları çatıştığı için, aralarında mücadele sürüp gidiyor. Türkiye'de kör topal olsa da, ulusal çıkarlarımıza ters de düşse kapitalizm uygulandığına göre, işçi sınıfı da var, burjuva sınıfı da var ve sistemin doğası gereği, bu iki sınıf birbiriyle mücadele halinde. Gelin görün ki, yalın gerçek kabul edilmiyor. Atatürk gibi seçkin bir zekâ bile, Türkiye'de sınıfların çıkarlarının çatışmadığını, tüm sınıfların birbirlerine karşı olmadıklarını, tam tersine dayanışma içinde olduklarını söyleyebiliyor" (Aybar, 1989: 54).

Aybar aralarında çatışma olmayan imtiyazsız, kaynaşmış bir kitle görüşünü kabul etmemiştir. Aybar, bu noktada M. Kemal'in kurtuluş savaşı halkçılığından uzaklaştığını düşünmektedir. Aybar'ın, M. Kemal'in görüşlerine dair içine düştüğü ikilemler Sevgi Adak'ın belirttiği üzere Türk solunun genelinde karşımıza çıkan durumlar olarak not edilmelidir. Bir taraftan Aybar düşüncesinde en önemli kavramlardan biri olan bağımsızlık mücadelesine verilen önem diğer taraftan süreç içinde bu yaklaşımdan uzaklaşması. Yine bir halk savaşı olarak gördüğü kurtuluş savaşında verilen mücadele sonrası halkın yekpare bir yapı olarak görülmesi Aybar'ı rahatsız etmiştir (Adak ve Turan, 2009:139). Bu bağlamda denilebilir ki Aybar düşüncesinde M. Kemal'e dair olumlu görüşler olduğu kadar olumsuz görüşler de bulunmaktadır.

Aybar'ın dönemle ilgili bir başka eleştirisi ise M. Kemal'in muhalefete karşı tavrıdır. Bilhassa Takrir-i Sükûn Kanunu ile Türkiye'de solun yasaklandığını, yer altına itildiğini ve etkinliğinin önemli derecede

sınırlandırıldığını ifade eden Aybar, Mustafa Kemal'in muhalefetsiz bir rejime doğru yönünü çevirdiğini belirtir. Aybar burada yine demokratik sisteme vurgu yapar: "Mustafa Kemal Paşa, Rauf Orbay ve arkadaşlarının cumhuriyetçiliğinden kuşku duymakta haklı olabilirdi. Ancak, kurulan cumhuriyet gerçek bir cumhuriyetse, bu konuda karar verecek olan kendileri değil, seçmenler olmalıdır" (Aybar, 1988: 143).

Bu bağlamda şunu da ifade etmek gerekir ki Aybar M. Kemal'in muhalefete karşı tavrını onaylamamasına rağmen yine de M. Kemal'in tavrını kişisel bir yaklaşım olarak görmekten ziyade tarihsel bir analiz çerçevesinde değerlendirmektedir (Aybar, 1988:138). Aybar'a göre Osmanlı'da yönetimin tek bir kişinin elinde olması nedeniyle Türkiye'de kişisel iktidarı engelleyecek kurum ve gelenekler bulunmamaktadır (Aybar, 1988:143). Burada da yine direkt M. Kemal eleştirisi yapmak yerine Osmanlı devlet geleneğini eleştirmiştir.

### Sonuç

"Marksist hümanizma", "Türkiye'ye özgü sosyalizm" ve "güler yüzlü sosyalizm" gibi vurgularıyla Türkiye siyasi hayatında bir parti lideri olmanın ötesinde etkiye sahip olan Aybar, kendi siyasi pozisyonunu insan hakları demokrasi ve emekçilerin yönetimde söz sahibi olmaları gibi evrensel ilkelere göre oluşturmuştur. Marksizm'in ortodoks yorumlarına karşı çıkması ve bu bağlamda özgürlükçü Marksizm yorumu onun en özgün katkılarından biridir. İkinci önemli katkısı ise Sovyet modelindeki sosyalizme karşı çıkmış olmasıdır.

Yaşar Kemal, Mehmet Ali Aybar'ı ömrü boyunca tabuların ve dogmaların üzerine yürüyen biri olarak tanımlamaktadır (Kemal, 21 Temmuz 1995:9). Aybar, Türk solunda Sovyet sosyalizmini eleştirebilen nadir sosyalistlerden biridir. Bu bağlamda da sosyalizmin bazı yaklaşımlarını tartışılmaz olarak görüp eleştiremeyen yoldaşlarıyla ihtilafa düşmekten çekinmemiştir. Aybar, bu yürüyüş boyunca, Türkiye soluna uzun yıllar yabancı duran ve tabulaştırılmış sorun alanlarını, anlaşılmama ve dışlanma pahasına, 1960'lı ve 1970'li yıllarda sosyalist tartışma gündemine getirmeyi başarmıştır (Özman, 2008:402). Ancak, bu sorun alanlarının Türkiye solu tarafından benimsenmesi ve özellikle de Sovyet eleştirisinin çoğunluk tarafından kabulü uzun bir süreç gerektirmiştir. Bu kapsamda denilebilir ki zaman M. Ali Aybar'ı haklı çıkarmıştır.

Aybar'la ilgili bir diğer önemli husus da yukarıda değinildiği üzere Kemalizm'le ilgili değerlendirmeleridir. Aybar gibi hürriyetçi perspektife sahip bir aydından beklenen M. Kemal'i rahatlıkla eleştirebilmesidir. Çünkü Milli Şef döneminde hapse girme pahasına bunu yapmıştır. Fakat M. Kemal'le ilgili görüşlerinde bir imtina hali, bir kendini tutma hali sezilmektedir. Belki bu durum, tıpkı "Yöncüler" gibi Türkiye'de M. Kemal'in bir meşruiyet kaynağı olduğunu bilmesinden kaynaklıdır.

### Kaynakça

Adak, S. ve Turan Ö. (2009). "Mehmet Ali Aybar", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 9: Dönemler ve Zihniyetler, (Ed.) Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul.

Adak, S. (2017). "Mehmet Ali Aybar", Türkiye'nin 1960'lı Yılları, İletişim Yayınları, İstanbul.

Avcıoğlu, D. (1980). *Devrim ve Demokrasi Üzerine*, Tekin Yayınevi, İstanbul.

Aybar, M. A. (1968). *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm: Seçmeler*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

*Marksizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Aybar, M. A. (1989). *Neden Sosyalizm?*, BDS Yayınları, İstanbul.

Aybar, M. A. (16 Şubat 1970). *Sosyalizm Meseleleri:1*, Yollar ve Modeller, Forum, Sayı 374.

Aybar, M. A. (1988). *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, Cilt 1, BDS Yayınları, İstanbul.

- Aybar, M. A. (1988). *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, Cilt 3, BDS Yayınları, İstanbul.
- Aybar, M. A. (21 Kasım 1967). Türkiye Sosyalizminin Özellikleri, *Ant*, Sayı 47.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar, Türkiye’de Siyasî İdeolojiler*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Doğan, Z. (2005). *Türkiyeli Bir Sosyalist: Mehmet Ali Aybar*, Belge Yayınları, İstanbul.
- Kemal, Y. (21 Temmuz 1995). “Onun Aydınlığında, Mehmet Ali Aybar Özel Eki”, *Cumhuriyet*.
- Küçük, Yalçın, (1997). *Aydın Üzerine Tezler*, Cilt 5, Tekin Yayınları, İstanbul.
- Laslo, F. A. ve Özkırımlı, A. (1979). *Sabahattin Ali*, Cem Yayınları, İstanbul.
- Mumcu, U. (1996). *Aybar İle Söyleşi*, Uğur Mumcu Vakfı Yayınları, Ankara.
- Özman, A. (2008). "Mehmet Ali Aybar", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 8: Sol*, ed. Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Uslu, A. (2008). *Prag Darbesi’nden Prag Baharına: Çekoslovakya’nın Yirmi Yılı (1948-1968)*.
- Ünlü, B. (2002). *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*, İletişim Yayınları, İstanbul.